

Niko MARTINOVIĆ*

ODZIVI SNA I JAVE — VOJO STANIĆ

Sažetak: U ovom radu se govori o etici i estetici Voja Stanića, stvaraoca bezvremene mudrosti i dostojanstva. Njegovo djelo, jedinstvenog poetičkog integriteta, suštinski predstavlja magičan spoj brđansko-epskog atavizma i mediteranske senzualnosti.

Gljučne riječi: *Vojo Stanić, slikarstvo, magični ambijenti, oriđinali, mediteranski, jedrenjaci, iluzija, mašteno, groteskno*

Vojo Stanić, stvaralac bezvremene mudrosti i dostojanstva, u vječitoj mladosti duha gradi djelo koje daje boje i tonove vremenu i epohi.

Stanić je završio Akademiju likovnih umetnosti u Beogradu, vajarski odsjek, u klasi profesora Alojza Dolinara. Na bazi skulptorskih kreacija (nastalih tokom tri godine, koliko se bavio vajarstvom), koje predstavljaju decidno fizionomisan izraz jednog integralnog opusa, kritika je ocijenila da se radi o autentičnoj vajarskoj pojavi. Osjećanje za volumen i plastično oblikovanje, diskretnost pokreta forme i lirsko-meditativni postupak, dominantni su elementi Stanićevih ostvarenja u skulpturi. Stvarao je, prije svega, milosna ženska tijela puna „mekote i topline žive puti“.

Spomenik Jovanu Tomaševiću u Podgorici — koncipiran u lapidarnoj formi i realizovan stilskom čistotom — jedna je od najoriginalnijih spomeničkih skulptura u Crnoj Gori i Stanićevo najznamenitije vajarsko djelo. Figura naturalne veličine sintetizuje fizičku sličnost s harizmom revolucionara i misaonošću intelektualca, tvoreći atmosferu pijeteta sugestivnije nego mnogi spomenički kompleksi dramatskog koncepta. Stvaralačkoj imaginaciji i duhovno-intelektualnom habitusu Voja Stanića skulptura ograničava nivo komunikacije, a forma i volumen uslovljavaju tok ostvarenja, i on beskompromisno raskida sa vajanjem.

* Niko Martinović, akademik Crnogorske akademije nauka i umjetnosti

Od stupanja na likovnu scenu, 1954. godine, moglo se naslutiti da je svijet boja njegova autohtonost i da izrasta jedna nadasve originalna i slojevita individualnost. Zapravo, izabrao je slikarstvo kao put što vodi ka „najvišem čovjekovom cilju, ka unutrašnjoj slobodi, ka čistoti, ka savršenstvu.“ Stanić se afirmisao kao slikar primorskih magičnih ambijenata, blago humorne atmosfere, sa karikaturalnim likovima — oriđinalima, psihološki portretiranim, sa platnima kojima daje osobenu grotesknu notu — gdje svako za sebe predstavlja ogledalo naših naravi i običaja, zajedno gradeći jedan bizaran svijet između sna i jave.

Na definisanje njegovog samosvojnog likovnog izraza i tematsko-motivski proserde značajno je uticao život u Herceg Novom, gdje ga je prirodna ambijentalnost fascinirala svakovrsnim bogatstvom kolorita, a njegovu introvertnu slikarsku prirodu, koja se manifestuje ekspresivnošću u karakteru ostvarenja, kompleksni društveni ambijent stvaralački je potakao. Sa prozora ateljea, koji gleda na rivu, on kao da razbira tajne vasseljene i znamenja ljudske prirode.

Ovaj mediteranski Jeronimus Boš, u maštovito-lirskim kreacijama predstavlja jedan uzbudljiv svijet, pun metaforičko-simboličkog značenja. Intimni ambijenti, skalini i vedute, mornari i brđani, jedrenjaci, pelivani i sladostrasnici, fešte i sieste, domicili i stranci, raspolučene kuće sa filmski kadriranim scenama — dio su realnog svijeta koji autor prelama kroz prizmu sopstvenog tretmana makro i mikro kozma, stvarajući čitav jedan univerzum.

Posebno treba naglasiti slikarevu strast prema svakovrsnim moreplovničkim lađama, prisutnim na mnogim slikama kao scenografski elemenat, ili, pak, kao mjesto događaja: jedrenjaci sa jednim ili više jarbola, trgovački i lučki čamci, barke sa veslima, leute i pasare, barkače sa ručnim i motornim pogonom, potvrda su poznavanja tipologije i elementarnih tehničkih karakteristika raznog brodovlja. Mediteranski kolorit sa renesansnim arkadama i zvonicima, kiparisima i đardinima, lagunama i lađama, kao kulisom kontrapunktiranim motivima — učinio je da njegovo djelo predstavlja odu moru, iako marinistička komponenta nije dominantna njegove tematike. No, istina je da je more svojom primordijalnom ljepotom, čudesnim mijenama i nedostatnom snagom, riječju — svojom mistikom i svojom erotikom, oslobodilo umjetnikova čula i na osoben način uticalo na njegovo slikarstvo.

Stanić obrađuje i druge motive: pogrbljene penzionere, drevne popilice u memljivim konobama, pokajnice. U etološkim predstavama, pak, sa slikama arhetipskim, osjeća se izvjesno parodiranje tradicionalnih epskih moralnih kanona i običaja. To nije izraz nihilističkog

stava prema tradiciji, već njena demistifikacija realizovana određenom dozom duhovne frivolnosti.

Minucioznošću minijaturiste stvara sugestivna platna, često malog formata, čija kompozicija predstavlja mozaičnost i integrisanost raznorodnih elemenata i motiva, često zasnovana na „pozorišnim efektima“, a sve to koegzistira osobenom logikom umjetnikove fantazmatike. U strastvenoj kontemplaciji stvarnosti, slikajući stanje duha datog podneblja, stvorio je originalno djelo jedinstvenog poetskog integriteta. Njegova umjetnost se, uslovno kazano, iskazuje u magičnom spoju brđansko-epskog atavizma i mediteranske senzualnosti.

Nezavisno od tematskog miljea, na Stanićevim platnima svagda se nešto zbiva, uz inventivno strukturiranje priče, često osobene literarnosti. Korespondiranje sa literaturom je primjetno, narativnost nije posve sekundarna, ali taj, uslovno književni pristup slikarstvu, ne minimizira likovnost i stvaralačku lucidnost, već ih potvrđuje.

Fundamentalnu odrednicu Stanićevih umjetničko-filozofskih pogleda čini antropocentrizam — stavljanje čovjeka u središte svijeta, ekspliciran na početku stvaralačke avanture, u vremenu estetskog radikalizma modernizma, kada je figuralni sadržaj bio gotovo proskribovan kao sinonim umjetničke retrogradacije. Problematičar životnih antinomija čije refleksije imaju ishodište u znamenitom Protagorinom stavu homo mensura (čovjek je mjera svih stvari) i fantastična razuđene imaginacije, tvorac je nove realnosti, poetskog spoja misterija i svakodnevnih životnih prizora, u kojoj figure egzistiraju po zakonima novostvorene vasesljene. Slijedeći čovjeka u svim situacijama, realnim ili, pak, irealnim, i temeljno ga analizirajući, on se otkriva kao vanredan poznavalac individualne psihologije. Višeznačne kritičke analize, intonirane humornošću i smijehom, zlehudošću i izgubljenim iluzijama, ali nikad moralizatorstvom i pukom apologijom, odlikuje prepoznatljiva helenska etika mjere.

Bila bi pogrešna konstatacija da Stanić slika samo hedonističke manifestacije pune lascivnosti, inkarnirane u karnevalske fešte, kafanske ruspnosti i druge društvene ludosti, u kojima složenom deformacijom forme i figura i somnabulnim prividom ističe komično i melodramsko, transformišući ga u maštano i groteskno. Pod prividnim velom dionijske strastvenosti osjeća se melanholičan prizvuk.

Lopte, baloni, razne bandijere i znaci, amblemi i firme, uvijek čitljivi, zarana registrovani u ovom slikarstvu — u simboličko-dekorativnom spoju i kompozicionoj ulozi — potvrda su autorove stvaralačke igre i jednog skoro infantilnog pogleda na stvarnost. Uistinu, podobno Rableu, Stanićevo djelo puno je fantazije i duha i životnih pulsiranja ispod

kojih se kriju istinske humanističke ideje i filozofske naslage. Takva sadržajna razućdenost njegovim najboljim ostvarenjima daje moć neke vrste „pročišćenja duše“ — purgatio animi. Sveprisutni optimizam, refren viva la vita, život duha i život tijela, i lirizam između osmijeha i melanholije, to je ono što plijeni u Stanićevom djelu i što ga čini maksimalno komunikativnim.

Stanićevo slikarstvo, kompleksno po svom karakteru, ne da se kategorizovati, smjestiti u okvir jednog likovno-tematskog izraza, a da se ne zapadne u puki formalizam. U vaskolikim analizama njegove poetike, paralelama i analogijama sa duhovnim prethodnicima nalazimo identične konstatacije kojima se nastoji samosvojan i u likovno-istorijskom vidu značajan slikarski svijet definisati sa aspekta određene estetske kategorije. Obim je veliki: nadrealizam, naivizam, magični realizam, moderni primitivizam, narativnost i još mnoge determinante, koje samo potenciraju slojevitost i sublimiranost njegove likovne misli. Shvativši da ne postoji receptura estetike, osobenom erudicijom i kritičkim duhom istražuje po bogatstvu drevne umjetnosti, apsorbuje izvjesne elemente, sintetizuje ih i transformiše u autentične sadržaje. Njegovo umjetničko iskustvo i formalni govor, vuku korijene od starih majstora u jedinstvenom izboru: instrumentarij aluzivno-halucinantnih Bošovih vizija, Brojgelova sceničnost u nadrealno-alegoričnim prizorima, uz inkorporaciju segmenata srednjovjekovnih fresaka i ikonopisačke tradicije, posebno bokeljske škole. Usvajanje nekih postulata metafizičkog slikarstva Đorđa de Kirika uslijedilo je nakon Stanićevog boravka u Italiji (1973). Naznačeni iskustveni postupci, sjedinjeni bez sinkretizma, grade originalan estetski diktat.

Brojnim izložbama u evropskim i svjetskim metropolama (Beograd, Rim, Zagreb, Berlin, Vašington, Prag, Moskva, London, Oslo, Budimpešta, Peking, Šangaj, Dubai, Monako, Njujork, Venecija — Bijenale 1997) gradio je internacionalni ugled velikog majstora od palete, istovremeno afirmišući Crnu Goru, koja je svojom istorijom i svojom prirodom gotovo predodređena za liturgiju slikarstva.

Humanist i progresist, imanentno velikanima duhovnosti i moralnosti, svagda je spreman da slikom i riječju reaguje na izazove vremena, da stane na stranu slobode i pravde, istine i ljepote, kao što je to uradio i u ne tako davnom vremenu destrukcije i dehumanizacije na prostoru bivše Jugoslavije, vremenu obojenu pričinama sna. Njegov javno iskazani stid zbog granatiranja drevnog Dubrovnika, od iskona oboružanog kultom ljepote i apoteozom boja, dobio je u vremenskom slijedu atribuciju našeg moralnog patrimonijuma. Riječju, svojom etikom i svojom estetikom,

Vojo Stanić je istinski vajar i afirmator crnogorskog identiteta i duha. Kreacije ovog autentikuma vremena, jedinstvene duhovne mudrosti i čestitosti, ovaploćuju El Grekovu misao „Slikarstvo nije umjetnost, slikarstvo je duh“.

Niko MARTINOVIĆ

ECHOING OF DREAM AND WAKING

Summary

This paper addresses the ethics and aesthetics of Vojo Stanić, creator of timeless wisdom and dignity. His work, of unique poetic integrity, substantially represents a magic bond between the mountainous-epic atavism and Mediterranean sensuality.

